

INFLUENCE OF CHOSEN PERSONALITY FACTORS ON CONVICTED CRIMINALS' LEVEL OF RE-ADAPTATION

Iwona NIEWIADOMSKA

Institute of Psychology, The John Paul II Catholic University of Lublin, Lublin, Poland

Abstract

In research presented in the article, the occurrence of causal relations between chosen dimensions of personality (sense of coherence, experience of a value crisis, perception of social support, ways of coping with stress) and level of re-adaptation in penalised criminals was studied. Relations were studied in a group of 296 criminals who had received prison sentences. In the examined group, there were 160 imprisoned men and 136 criminals who had been free for at least 2 years since their last imprisonment. In the empirical analysis, six methods of measurement of psychological variables were used: 1) Rotter Incomplete Sentences Blank (RISB; measurement of re-adaptation level of convicted criminals), 2) A. Antonovsky's Sense of Coherence Scale (SOC-29), 3) Value Crisis Questionnaire by Oleś (KKW), 4) Assessment of Social Support Questionnaire by I. Niewiadomska, 5) Maudsley Addiction Profile by J. Marsden (MAP, assessment of frequency of use of various intoxicating substances as an avoidance coping strategy), 6) Coping Inventory for Stressful Situations by N. Endler and J. Parker (CISS; measurement of stress coping styles). Path analysis was used as the statistical method. It confirmed the existence of a causal relationship by which a low level of a sense of coherence conditions the experience of a value crisis, which in turn directly contributes to a growth in adaptation problems in criminals who have served time in prison. However, the following relations: 1) a sense of coherence conditions a value crisis, and 2) problems in the axio-normative system contribute in an indirect way (through use of psychoactive substances, perception of social support, intensification of task-, emotional- or avoidance-oriented style of coping) to maladjustment of criminals – were not confirmed.

Key words

Re-adaptation of prisoners; Personality determinants of criminals' re-adaptation, Sense of coherence; Value crisis; Social support; Coping styles.

Received 8 October 2011; Accepted 21 February 2012

1. Theoretical basis for research. Psychological characteristics of social re-adaptation of criminals

In the literature, the variety of variables mentioned leading to positive social re-adaptation of prisoners – e.g. sentencing, the functioning of the penitentiary system, rehabilitative and therapeutic penitentiary influences, elements that stabilise and support the social functioning of ex-prisoners, the social status of the criminal and the integration with criminal groups of the person leaving prison.

Adaptation is a universal phenomenon, based on exchange of information and energy between an organism and the environment in processes of assimilation and accommodation. That is why on the basis of various scientific disciplines, there is, on the one hand, a group of theories which accentuate objective criteria of adjustment (e.g. fulfilling certain functions or requirements by a person) and, on the other hand, a group of theories referring to an individual's subjective assessment of their own existence in the surrounding world [21, p. 114–115].

The psychological understanding of social re-adaptation of criminals is classified as belonging to the set of theories of a subjective nature. This results from the fact that a discontinuation of actions that conflict with penal law is connected with appropriate adaptation of the biopsychological characteristics of a given person to the surrounding conditions – e.g. to social rules being in force, which serve to regulate relations which occur between various community members. At the same time, each member of the given community possesses a set of personality variables thanks to which they can adapt to continuously changing reality – including to the axio-normative system that is in force. As an example of such personality variables, one may present cognitive schemas which fulfil three fundamental functions: firstly – they provide knowledge on group life, secondly – they normalise the application of moral rules in everyday interpersonal relations, thirdly – they provide models for moral judgements when solving unavoidable conflicts between norms of conduct [4, p. 478–479; 12, p. 31; 24, p. 456–458].

From a perspective of criminal policy, the social re-adaptation of persons leaving prisons may be described as a continuum, which extends from “juridical correction” (pol. poprawa jurydyczna)¹ – the minimal aim of imprisonment – to moral improvement (correction) – the maximal aim of imprisonment [18, 40].

“Juridical correction” results in the fact that the convicted person will not commit an unlawful act again. In actions aimed at such a goal, the accent is put on the negative side: “will not commit”. Aiming at achievement of “juridical correction” results in instrumental treatment of an individual, e.g., by evoking fear which serves to increase motivation to avoid crimes (in order to maintain law and order), in other words to achieve an aim that is outside the causative subject. So, this leads to a situation where a person leaving prison temporarily does not harm others, but internally still does not accept the rules of organised social life, which, in the long-term perspective, usually contributes to commission of another crime [18, p. 52; 30, p. 86; 40, p. 150]. Moral improvement of a criminal, on the other hand, is connected with radical transformations of personality, resulting in a change in regulation of their relations with their environment (surroundings) in such a direction which increases the chance of positive social re-adaptation of the person leaving prison. Changes of this type are based on educational processes, the essence of which is positive motivation and

involvement of the convict [38, p. 39–40]. That is why penitentiary interventions should be directed mainly at corrections in personality and attitudes of prisoners in such areas that, after regaining freedom, they will be able to function properly in society, namely make appropriate decisions concerning goals they set themselves and methods of achievement of these goals [35, p. 993]. Hence, the finding mentioned above justifies searching for such personality variables which influence the cessation of criminal activities in a significant way – as a result of the fact that the person is able to achieve personal aims using socially accepted methods [4, p. 478–479; 12, p. 31; 16, p. 90–91; 20, p. 21–22].

When analysing determinants of the social re-adaptation process of criminals, it is worth paying attention to several personality dimensions thanks to which there should be both a growth in intentional motivation (aimed at defining personal goals) and a realisation of purposeful tasks in a way that is accepted by society. In this context, the factors below should play a special role:

1. Sense of coherence. This is a relatively stable personality variable which serves to maintain or restore proper functioning in the psychological and social sphere in a situation of being influenced by various stressors [19, p. 88]. The prevalence of factors engendering psychological tension requires the existence of resistance resources in the personality aimed at effective resistance (immunity) to negative results of experienced psychological tension [2, p. 211; 36, p. 59–62; 33, p. 91; 19, p. 86]. The resistance aspect of sense of coherence justifies accepting the assumption that a low intensity of this variable should in a significant way influence the formation of problems in axiological personality orientation [2, p. 212–213; 36, p. 59–62].
2. Experiencing a value crisis. The process of valuing consists in the fact that in certain situations an individual considers that they can achieve a defined aim as a result of certain efforts. If the value of the “assumption” is strong enough, then the intention of realising certain behaviours adapted to achievement of an aim in certain circumstances is undertaken, in accordance with a subjective norm of behaviours adapted to the context and possessed competences [14, p. 5; 28, p. 4]. The described mechanism is a premise for stating that motivation for actions of a mentally sound person may be accurately explained on the basis of their value system [7, p. 447].

As has been already observed, the low level of sense of coherence in criminals receiving prison sen-

¹ Translator’s note: *Poprawa jurydyczna* (literally “juridical correction”) refers to the situation where a former criminal no longer commits crimes due to fear of punishment (external motivation).

tences may result in a value crisis [28, p. 4–5]. Manifestations of this crisis may be:

- difficulties in organising professed values in a hierarchy;
- making significant transformations in preferred values;
- lack of integration of cognitive, affective and motivational processes, which make up the process of valuing;
- problems in making choices on the basis of internal standards;
- feeling of living not according to their own value system [28, p. 5–7].

The symptoms of a value system crisis listed above to a large extent translate into difficulties in psychosocial functioning – e.g. to perception of weak social support and to preference of destructive methods of coping with difficulties that occur [29, p. 169].

3. Perception of social support. The positive role of other people in solving experienced problems is greater, the more accurate and expected is the help, and the more the person in question perceives the connection between a positive change in their own situation and positive reinforcements from others [5, p. 78; 17, p. 204; 33, p. 98–99]. The presented relation means that help received from the environment may be of a general toughening and/or buffering nature for an individual [5, p. 78]. The toughening role is based on the fact that perceived informational, emotional, instrumental or material help often leads to a growth in individual coping resources in various life situations. On the other hand, the buffering aspect of social support is based on protection of an individual from the occurrence of pathology on the level of physiological, psychological and/or social functioning [32, p. 26, 33, p. 101–102].

4. Stress coping strategies. The remedial process may be considered effective if it leads to a stable and constructive solution to a problem, and at the same time to positive emotions. Empirical studies do not indicate unambiguously which coping strategy is the most effective in overcoming stress. Results of some studies incline towards the conclusion that effectiveness of a coping strategy depends on the situational context, whereas others indicate that even when taking into account circumstances, a problem-oriented strategy has greater adaptive value than escape-avoidance or emotional methods [11, p. 488; 31, p. 549]. Some authors also express the view that overcoming difficulties using emotions is often connected with ineffective method of management of internal coping resources, which increases the risk of intensification of tension [36, p. 49–51].

The described findings justify the search for causal relations between the functioning of various personality dimensions (sense of coherence, experiencing of a value crisis, sense of social support, styles of coping with stress) and adaptation of criminals who have served time in prison. The search for relations in this area based on the results of empirical analyses will be presented in a further part of this article.

2. Methodology of own research

Within my own research, the following research question was asked: “What type of relations occur between chosen personality dimensions and level of re-adaptation of convicted criminals?”

2.1. Examined persons

The examined group consisted of 296 men who had been punished with imprisonment. The conducted studies were of a dual nature. The first part consisted in getting in touch with convicts who were serving time in prison. The research was conducted in three penal institutions falling within the jurisdiction of the Prison Service Inspectorate in Lubelskie Province: 1. in a closed penal institution in Zamość designated for men receiving prison sentences for the first time, 2. in a closed penal institution in Chełm for men convicted for the first time and for recidivists, 3. In a closed and half-open penal institution for recidivists in Włodawa. Results relating to 160 men serving time in prison were used in empirical analyses.

The second method of conducting research consisted in searching the whole of Poland for men who had spent at least 2 years free since they had finished their last prison sentence. No upper time limit on their freedom was established because of the assumption that longer remission diminishes the probability of returning to criminality. The duration of time spent free in the whole group of ex-prisoners was distributed more or less evenly – minimal remission time (2 years) was present among about 1/4 of examinees (24.3%), in over 1/3 of the group (34.6%) this period varied between 3 and 5 years, about 1/5 of participants (17.6%) had been free for 5 to 10 years, and among about 1/4 of examinees (23.5%), remission had lasted over 10 years.

Categorisation into the group of ex-prisoners by court probation officers and social workers was carried out on the basis of court documentation or records kept by social support institutions. On the other hand, selection made by Alcoholics Anonymous members

resulted from their knowledge of the life histories of examined persons. Selection of the 136 persons who had previously served prison sentences was made on the basis of analyses conducted whilst the persons were free.

Two additional criteria were taken into account in the selection of the research group – both in the penal institution and after release – return to crime and the type of committed unlawful acts.

When characterising the examined persons with respect to their return to crime, it should be noted that half of the examined group (49.4%) were persons who had been imprisoned only once. Some of them were in the course of serving time (the group of current prisoners), and some of them had been imprisoned in the past (the group of ex-prisoners). On the other hand, the other half of the research participants (50.6%) was made up of persons who had been convicted repeatedly and who were either in prison or were free after having served their last prison sentence. The number of previous imprisonments among recidivists was evenly distributed and came to: 18.2% examinees – two, 14.2% – three, and 18.2% – more than three.

The type of committed crime was also taken into consideration in the selection of examined persons. In the tested group, there were perpetrators of both aggressive and non-aggressive acts. Among persons who had committed aggressive acts, those who had committed robbery (50%) and battery (41.2%), including aggravated battery resulting in the death of a victim (7.4%) dominated. A small percentage of the examinees were persons who had been sentenced for physical violence towards family members (12.3%) and for homicides (4.7%). In the group selected on the basis of commission of non-aggressive acts, thieves (56.6%) and burglars (41.9%) dominated; a lower percentage of examined persons were people sentenced for fraud (20.9%), handling stolen goods (fencing) (4%) and economic crimes (3.4%).

Completion of questionnaires – both by ex- and present prisoners – was done individually, in the presence of a supervisor; it was also preceded by information concerning the aim of the conducted analyses and the method of completing the questionnaires.

2.2. Techniques of measurement of tested variables

For measurement of re-adaptation, the Rotter Incomplete Sentences Blank (RISB) was used, which is a tool defining the subjective level of a person's adaptation in the intra-psychological and interpersonal dimension, which, in turn, determines the re-adaptive

potential of convicted criminals [21, p. 114–115; 33, p. 89]. The general result (*WO*) on the RISB test was accepted as an indicator of this potential. This indicator is the sum of points obtained in all incomplete sentences, where a higher result means lower adaptive skills. Statistical analysis of *WO* results in the studied group showed that their distribution is normal: $K-S(296) = 0.05$; $p < 0.2$.

A. Antonovsky's Sense of Coherence Scale (SOC-29) was used to examine sense of coherence. This method is composed of 29 items. Hierarchical factor analysis revealed the existence of a general factor which influences to a moderate degree almost all the items of this method, which is a premise for recognising the general result that is obtained on the questionnaire by the examined person as an accurate indicator of sense of coherence [42, p. 304]. This method also embraces 3 scales for measurement of components of coherence: comprehensibility (11 items), manageability (10) and meaningfulness (8). Cronbach's α coefficients of internal consistency in 11 different studies varied between 0.84 and 0.93 [1, p. 84–85].

To study difficulties in functioning of the axiological orientation of personality, the Value Crisis Questionnaire (KKW) by P. Oleś was used. This method is devoted to analysis of difficulties in the valuing process in mentally sound persons [28, p. 3]. KKW is composed of 25 items, 24 of which are of a diagnostic character. The aim of the examination is to obtain a general result (intensification of the value crisis) and results on 4 scales, which measure the main manifestations of this crisis [28, p. 8–9]: difficulties in hierarchizing of the value system (7 items), sense of losing values (6), disintegration of the valuing process (6) and not achieving own values (5). The level of the experienced value crisis is obtained by adding points for answers concerning all diagnostic items, whereas results on the above mentioned scales are the sum of points from positions assigned to selected symptoms of the value crisis. The reliability of the questionnaire measured with Cronbach's α -coefficient of internal consistency amounts to 0.90 for the general result and from 0.76 to 0.73 for particular scales [28, p. 21–22].

The frequency of abuse of various intoxicating substances was measured using the first part of the Maudsley Addiction Profile MAP by J. Marsden [5, 22]. The indicator of intensity of intoxicating substances abuse is the result of summarising the frequencies of taking 10 types of chemical substances. The test-retest reliability of MAP over a period of 14 days showed that correlation coefficients for particular parts of this method varied between 0.68 and 0.98 [15, s. 12].

The Assessment of Social Support Questionnaire by I. Niewiadomska was used to examine the frequency of seeking help from two categories of caring subjects: 1. Persons who may be supportive (mother, father, siblings, relatives, fiancée or wife, colleagues, teachers, priests, other people); 2. supportive institutions (e.g. school, parish, municipality, other institutions). Cronbach's α coefficient of internal consistency obtained as a result of examining 296 persons amounted to 0.80.

The Coping Inventory for Stressful Situations (CISS) by N. Endler and J. Parker is composed of 48 statements concerning various behaviours that are undertaken in situations of considerable psychological stress. Items can be divided into 3 scales which concern: 1. task-oriented coping style (16 items); 2. emotion-oriented coping style (16); 3. avoidance-oriented coping style (16) [6, p. 17; 37, p. 16–17]. Cronbach's α -coefficient of internal consistency, obtained for three groups, achieved the following values: 0.82–0.88 for "task-oriented style" scale; 0.82–0.88 in relation to emotional style; 0.74–0.78 in the "avoidance style" category [37, p. 26–27; 39, p. 201].

2.3. Method of statistical analysis of results

Path analysis was used to seek answers to research questions that had been posed. This method is used to test causal relations between variables taken into account in the model. Application of path analysis can be divided into three stages: 1. a diagram of relations (paths) is drawn on the basis of theoretical premises;

2. calculation of path coefficients (direct effects);
3. establishment of indirect effects [8, p. 599].

3. Results

On the basis of theoretical premises, a model was tested which was composed of six paths, which may lead to establishment of adaptation difficulties in criminals who have a history of imprisonment.

Path 1: it was assumed that a low level of sense of coherence had an influence on an increase in intensity of the value crisis, which should directly result in adaptation difficulties in sentenced criminals.

Path 2: it was assumed that a slight intensification of sense of coherence results in an increase in intensity of the value crisis, which may result in more frequent use of psychoactive substances (avoidance-oriented coping strategy), and, in consequence, in adaptation difficulties of persons with a history of imprisonment.

Path 3: there is a high probability that a low level of coherence results in a strong crisis of axiological orientation of personality. However, this type of experience conditions perception of weak social support. The presented bundle of personality factors leads to disturbances in the process of adaptation in sentenced criminals.

Path 4: it is supposed that there is a significant causal relation between the following personality dimensions: a) a low level of sense of coherence conditions an increase in intensity of the value crisis; b) problems in the area of valuing result in a diminished frequency

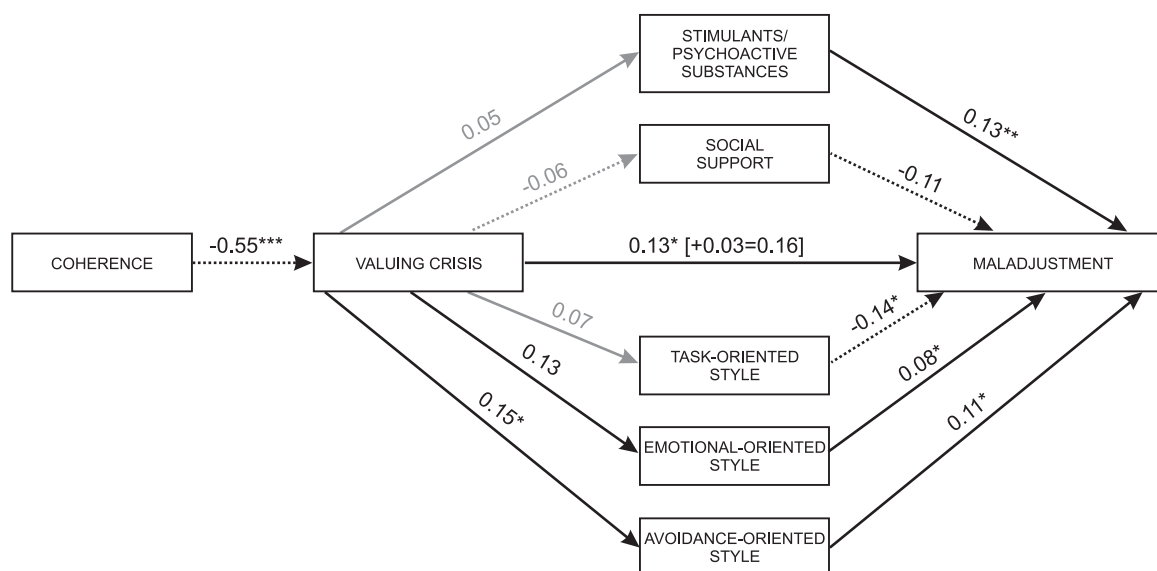

Fig 1. Results of path analysis concerning relations between selected personality dimensions and adaptation of criminals receiving prison sentences ($N = 296$).

of applying a task-oriented coping style; c) a low level of task-oriented style of coping conditions adaptation difficulties in present and ex-prisoners.

Path 5: it was assumed that a low level of sense of coherence has an influence on intensification of the value crisis. This results in a high frequency of occurrence of the emotional coping style, as a consequence leading to maladjustment of sentenced criminals.

Path 6: it was also assumed that a low intensity of coherence influences intensification of an axiological crisis of personality, which indirectly leads to growth in frequency of occurrence of the avoidance style of coping, and ultimately to adaptation problems of sentenced criminals.

On the basis of conducted path analysis, one can conclude that there are significant causal relations between variables which were separated out within path 1. Namely, it was confirmed empirically that the following relation exists: a low level of sense of coherence conditions experiencing of a value crisis, which in turn directly contributes to an increase in adaptation problems in criminals with a history of imprisonment.

However, the following relation: a value crisis in an indirect way contributes to maladjustment of offenders – was not confirmed. The presented conclusion is supported by the following findings:

- within path 2 there was a significant relation between an increase in abuse of psychoactive substances and maladjustment of persons with a history of imprisonment. However, there was no influence of the value crisis on an increase in frequency of addictive substances abuse;
- within path 3 there was an influence of weak social support on increase in adaptation difficulties in present and ex-prisoners. However, there was no relation between experiencing a value crisis and level of perceived help received from the environment;
- within path 4, it was observed that maladjustment of persons committing crimes is generated by a low intensity of a task-oriented coping style, but at the same time a crisis in axiological personality orientation does not influence the intensity of this coping style in the examined group;
- there are no significant causal relations in the group of sentenced criminals: neither between the intensity of the value crisis and level of emotional coping style, nor between a preference for this style and experienced difficulties in adaptation (path 5);
- the significant influence of an experienced value crisis on an increase in intensity of an avoidance-oriented coping style is characteristic for path 6, with a simultaneous lack of determination of adaptation difficulties due to a high level of this style.

4. Final conclusions

The results of own research showed the existence of a causal relation between three dimensions of functioning of sentenced criminals: a low level of sense of coherence contributes to a strong intensity of value crisis, which in consequence leads to problems of an adaptive nature.

So, the presented pattern confirms the viewpoint that at the basis of the adaptation problems of current or ex-prisoners there is a weak intensity of factors that make up a sense of coherence – comprehensibility, manageability, and meaningfulness. A slight intensity of comprehensibility means that a person experiences difficulties in interpretation of information concerning the surrounding world and attributes of the situation in which s/he has found him/herself. Low comprehensibility results above all in the fact that a person has poor capability in predicting, planning actions and developing coping strategies in various life situations [2, p. 215].

Poor coping capability has a decisive effect on the fact that an individual transforms situations that are disadvantageous to them to a minimal extent, perceives a low number of strategies in their coping repertoire and is not able to use them elastically, which in effect leads to passiveness and poor life efficiency [1, p. 132–145].

A low level of meaningfulness results in the fact that a person only to a small extent seeks to define and achieve goals spread over longer periods of time. The presented finding leads to two disadvantageous results. The first of them is that a person concentrates above all on goals requiring immediate fulfilment. And the second – that there are only a small number of situations which constitute a challenge (to act on) [2, p. 217–219; 10; 27].

A low level of coherence (made up of the mentioned factors) often transforms into strong disorders in the personality system of valuing. A crisis in this area may be characterised by various symptoms. Among the most typical signs are: inability to define main value by a given person in their own system of aspirations, which results in axio-normative chaos and a conflict between values preferred by the person or to the abandoning of previously declared values and norms of behaviour.

Another symptom of a value crisis may be the suppression of the organismic valuing process, consisting in the fact that a person makes cognitive declarations in the process of valuing, but at the same time has a negative emotional attitude towards them and is not committed to their implementation.

Another manifestation of a crisis in the analysed area may be difficulties in assessment and selection on the basis of internal standards. The consequence of such a state is that the axiological system ceases to perform a regulative function in relation to a person's behaviour.

The last symptom of a crisis in the axio-normative system may be a sense of losing one's values, which usually results from a person's realisation that there are differences between their internal standards and their own behaviour [28, s. 5–7].

A consequence of the presented sequence of conditions (low sense of coherence resulting in a value crisis) are adaptation problems of criminals with a history of imprisonment. Empirical analyses show that both in the population of present and ex-prisoners there is a large group of persons who experience strong adaptation problems in various spheres of functioning, e.g. in the area of family and extra-family interpersonal relations, fulfilling personal aims, attitude towards pro-social values, acceptance of themselves or intensification of internal problems. It is also worth emphasising that among criminals with a history of imprisonment there are persons whose adaptation problems are mainly focused around the blocking of motivation towards realisation of personal aims [25, p. 341; 27, p. 369].

Summarising the presented discussion, one should state that the obtained results of the studies confirm the validity of a humanistic approach in criminology, which as a basis of analyses accepts a vision of a person who chooses: *homo eligens*. Crime understood in this way – similarly to other causative acts of a person – is a result of an individual's autonomy [32, p. 219; 41, p. 24]. A decision to not commit an unlawful act is connected with a sequence of psychological processes, which starts at the moment when a subject realises that something must not be done. Here arguments supporting the planned choice and arguments against clash – above all assessment of the value of a goal, estimating the probability of anticipated results (positive and negative) and awareness of borne costs – in other words, personality variables connected with intentional activity: e.g. sense of coherence and level of experienced value crisis [3, p. 97; 9, p. 726–727; 14, p. 156; 23, p. 21; 41, p. 57].

References

1. Antonovsky A., Rozwikłanie tajemnicy zdrowia, Fundacja IPN, Warszawa 1995.
2. Antonovsky A., Poczucie koherencji jako determinanta zdrowia, [w:] Psychologia zdrowia, Heszen-Niejodek I., Sęk H. [red.], Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.
3. Blatier B., Control and self-esteem, locus of control, causal attributions, and self-esteem: A comparison between prisoners, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 2000, 1, 97–110.
4. Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., Kryminologia, Arche, Gdańsk 2001.
5. Cieślak R., Eliaz A., Wsparcie społeczne a osobowość, [w:] Wsparcie społeczne, stres i zdrowie, Sęk H., Cieślak R. [red.], Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
6. Endler N., Parker J., Assessment of multidimensional coping: Task, emotion and avoidance strategies, *Psychological Assessment* 1994, 6, 50–60.
7. Feather N., Values and value dilemmas in relation to judgments concerning outcomes of an industrial conflict, *Personality and Social Psychology Bulletin* 2002, 4, 446–459.
8. Frankfort-Nachmias C., Nachmias D., Metody badawcze w naukach społecznych, Zysk i S-ka, Poznań 2001.
9. Gierowski J., Psychologiczne wyznaczniki przestępczości, [w:] Psychologia. Podręcznik akademicki. Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej, t. 3, Strelau J. [red.], GWP, Gdańsk 2006.
10. Heckhausen J., Schulz R., A life-span theory of control, *Psychological Review* 1995, 102, 284–304.
11. Heszen-Niejodek I., Teoria stresu psychologicznego i radzenia sobie, [w:] Psychologia. Podręcznik akademicki. Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej, t. 3, Strelau J. [red.], GWP, Gdańsk 2006.
12. Hołyst B., Bariery resocjalizacji penalnej, [w:] Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce, Hołyst B. [red.], Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1984.
13. Hołyst B., Psychologia kryminalistyczna, LexisNexis, Warszawa 2004.
14. Hołyst B., System wartości a zdrowie psychiczne, Wydawnictwo UW, Warszawa 1990.
15. Hornowska E., Kwestionariusz MAP (Maudsley Addiction Profile) i jego wykorzystanie w obszarze uzależnień, *Serwis Informacyjny Narkomania* 2006, 2, 9–17.
16. Kalitowski M., Sienkiewicz Z., Tyszkiewicz L. [i in.], Kodeks karny. Komentarz, t. 2, Arche, Gdańsk 2000.
17. Kmiecik-Baran K., Skala wsparcia społecznego. Teoria i właściwości psychometryczne, *Przegląd Psychologiczny* 1995, 1/2, 201–214.
18. Kosmol P., Potrzeba etycznej refleksji nad sądowym wymierzaniem kary, [w:] Wina – Kara – Nadzieja – Przemiana, Szałański J. [red.], COSSW, Łódź, Warszawa, Kalisz 1998.

19. Lipiński S., Poziom koherencji a syndrom agresji u nieletnich przestępców, [w:] Profilaktyka społeczna a resocjalizacja młodzieży, Urban B. [red.], Wydawnictwo Górnośląskiej WSP, Mysłowice 2004.
20. Machel H., Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna, Arche, Gdańsk 2003.
21. Małak B., Zjawiska i mechanizmy socjalizacyjne a formowanie agresji interpersonalnej (zarys koncepcji), [w:] Studia nad uwarunkowaniami i regulacją agresji interpersonalnej, Frączek A. [red.], Ossolineum, Wrocław, Warszawa, Kraków 1986.
22. Marsden J., Gossop G., Stewart D. [et al.], The Maudsley Addiction Profile (MAP): A brief instrument for assessing treatment outcome, *Addiction* 1998, 12, 1857–1867.
23. Mądrzycki T., Osobowość a plany życiowe, *Przegląd Psychologiczny* 1996, 3/4, 7–28.
24. Najda M., Wiedza moralna jako wiedza o świecie społecznym, *Przegląd Psychologiczny* 1988, 2, 441–466.
25. Niewiadomska I., Zasoby adaptacyjne osób opuszczających zakłady karne, [w:] Skazani na wykluczenie!? Zasoby adaptacyjne osób zagrożonych marginalizacją społeczną, Kalinowski M., Niewiadomska I. [red.], Wydawnictwo KUL, Lublin 2010.
26. Niewiadomska I., Zasoby adaptacyjne przestępców odbywających kary izolacyjne, [w:] Skazani na wykluczenie!? Zasoby adaptacyjne osób zagrożonych marginalizacją społeczną, Kalinowski M., Niewiadomska I. [red.], Wydawnictwo KUL, Lublin 2010.
27. Obuchowski K., Psychologia dążeń ludzkich, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1989.
28. Oleś P., Kwestionariusz do Badania Kryzysu w Wartościowaniu. Podręcznik, PTP, Warszawa 1988.
29. Oleś P., Wartościowanie a osobowość, RW KUL, Lublin 1989.
30. Paweła S., Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu, Wydawnictwo Zakamycze, Kraków 2003.
31. Pervin L., John O., Osobowość. Teoria i badania, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.
32. Pytka L., Resocjalizacja – anachronizm, utopia czy nowe wyzwanie socjopedagogiczne?, [w:] Dewiacje wśród młodzieży. Uwarunkowania i profilaktyka, Urban B. [red.], Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001.
33. Sęk H., Rola wsparcia społecznego w sytuacji kryzysu, [w:] Psychologiczny wymiar zdrowia, kryzysu i choroby, Kubacka-Jasiecka D., Ostrowski T. [red.], Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.
34. Sęk H., Cieślak R., Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne, [w:] Wsparcie społeczne, stres i zdrowie, Sęk H., Cieślak R. [red.], Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
35. Stanik J., Związki psychologii z prawem, *Przegląd Psychologiczny* 1985, 4, 973–1001.
36. Strelau J., Zawadzki B., Oniszczenko W. [i in.], Temperament i style radzenia sobie ze stresem jako moderatory zespołu stresu pourazowego w następstwie przeżytej katastrofy, [w:] Osobowość a ekstremalny stres, Strelau J. [red.], GWP, Gdańsk 2004.
37. Strelau J., Jaworowska A., Wrześniewski K. [i in.], Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych CISS. Podręcznik, PTP, Warszawa 2005.
38. Szczepaniak P., Kara pozbawienia wolności a wychowanie, KTPN, UW, Kalisz, Warszawa 2003.
39. Szczepaniak P., Strelau J., Wrześniewski K., Diagnoza stylów radzenia sobie ze stresem za pomocą polskiej wersji kwestionariusza CISS Endlera i Parkera, *Przegląd Psychologiczny* 1996, 1, 187–210.
40. Szymanowski T., Świda Z., Kodeks karny wykonawczy. Komentarz. Ustawy dodatkowe. Akty wykonawcze, Wydawnictwo Librata, Warszawa 1998.
41. Tyszkiewicz L., Kryminogeneza w ujęciu kryminologii humanistycznej, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1997.
42. Zwoliński M., Kontrowersje dotyczące struktury czynnikowej Kwestionariusza Orientacji Życiowej (skali SOC) A. Antonovsky'ego, *Przegląd Psychologiczny* 2000, 3, 291–308.

Corresponding author

Dr hab. Iwona Niewiadomska, prof. KUL
Katolicki Uniwersytet Lubelski
Aleje Raclawickie 14
20-950 Lublin
e-mail: pfrau@poczta.fm

WPLYW WYBRANYCH CZYNNIKÓW OSOBOWOŚCI NA POZIOM READAPTACJI KARANYCH PRZESTĘPCÓW

1. Podstawy teoretyczne badań. Psychologiczna charakterystyka readaptacji społecznej przestępców

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na różnorodność zmiennych doprowadzających do pozytywnej readaptacji społecznej więźniów – m.in. na wymiar kary, funkcjonowanie systemu penitencjarnego, resocjalizacyjne i terapeutyczne oddziaływania penitencjarne, elementy stabilizujące i wspierające funkcjonowanie społeczne byłych więźniów, społeczny status przestępcy oraz na integrację osoby opuszczającej zakład karny z grupami przestępczymi.

Przystosowanie jest zjawiskiem uniwersalnym, polegającym na wymianie informacji i energii między organizmem a otoczeniem w procesach asymilacji i akomodacji. Dlatego na gruncie różnych dyscyplin naukowych istnieje zbiór koncepcji, które akcentują obiektywne kryteria przystosowania (np. spełnianie przez człowieka określonych funkcji lub wymagań) i grupa teorii odnoszących się do subiektywnego wartościowania przez jednostkę własnej egzystencji w otaczającym świecie [21, s. 114–115].

Psychologiczne ujęcie readaptacji społecznej przestępców zalicza się do zbioru teorii o charakterze subiektywnym. Wynika to z faktu, że zaprzestanie działań sprzecznych z normami prawa karnego jest związane z odpowiednim dopasowaniem biopsychicznej specyfiki danego człowieka do otaczających warunków – m.in. do obowiązujących reguł społecznych, które służą regulowaniu relacji, jakie zachodzą pomiędzy różnymi podmiotami zbiorowości ludzkiej. Jednocześnie każdy członek tej zbiorowości posiada złożony zespół zmiennych osobowościowych, dzięki którym może dostosowywać się do wciąż zmieniającej się rzeczywistości, w tym również do obowiązującego systemu aksjonormatywnego. Jako przykład takich zmiennych osobowościowych można podać schematy poznawcze, które spełniają trzy zasadnicze funkcje: po pierwsze – dostarczają wiedzy na temat życia zbiorowego, po drugie – normalizują stosowanie reguł moralnych w codziennych relacjach międzyludzkich, po trzecie – dostarczają wzorców dla sądów moralnych w rozwiązywaniu nieuniknionych konfliktów między normami postępowania [4, s. 478–479; 12, s. 31; 24, s. 456–458].

Z perspektywy polityki kryminalnej readaptację społeczną osób opuszczających zakłady karne można określić jako kontinuum, które rozciąga się od poprawy jurydycznej (minimalnego celu kary pozbawienia wolno-

ści) do poprawy moralnej – maksymalnego celu sankcji izolacyjnych [18, 40].

Poprawa jurydyczna sprowadza się do tego, że skazany nie popełni ponownie czynu karalnego. W oddziaływaniach ukierunkowanych na taki cel akcent jest położony na negatywną stronę działania: „nie popełni”. W dążeniu do osiągnięcia poprawy jurydycznej dochodzi do instrumentalnego traktowania jednostki – m.in. wywoływania strachu służącego wzrostowi motywacji unikania przestępstw po to, aby zachować porządek prawny, czyli osiągnąć cel tkwiący poza podmiotem sprawczym. Zatem dochodzi do sytuacji polegającej na tym, że osoba opuszczająca zakład karny chwilowo nie szkodzi innym, ale wewnątrz nadal nie akceptuje zasad zorganizowanego życia społecznego, co w dalszej perspektywie przyczynia się zazwyczaj do popełnienia kolejnego przestępstwa [18, s. 52; 30, s. 86; 40, s. 150]. Poprawa moralna przestępcy wiąże się natomiast z radykalnymi przeobrażeniami osobowości skutkującymi zmianą regulacji jego stosunków z otoczeniem w takim kierunku, który zwiększa szansę pozytywnej readaptacji społecznej osoby opuszczającej zakład karny. Zmiany tego typu bazują na procesie wychowawczym, którego istotą jest pozytywna motywacja i zaangażowanie skazanego [38, s. 39–40]. Dlatego oddziaływania penitencjarne powinny być ukierunkowane przede wszystkim na dokonywanie korekt w osobowości i postawach więźniów w takim zakresie, aby po powrocie na wolność mogli oni prawidłowo funkcjonować w społeczeństwie, tzn. dokonywać właściwych wyborów dotyczących stawianych celów i sposobów ich realizacji [35, s. 993]. Przedstawiona prawidłowość uzasadnia zatem poszukiwanie takich zmiennych osobowościowych, które w istotny sposób wpływają na zaprzestanie działań przestępczych w wyniku tego, że osoba potrafi osiągać osobiste cele za pomocą społecznie akceptowanych środków [4, s. 478–479; 12, s. 31; 16, s. 90–91; 20, s. 21–22].

W analizie uwarunkowań procesu readaptacji społecznej przestępców warto zwrócić uwagę na kilka wymiarów osobowości, dzięki którym powinien nastąpić zarówno wzrost motywacji intencjonalnej (dążenie do określania osobistych celów), jak również realizowanie zadań celowościowych w sposób aprobowany przez społeczeństwo. W opisanym kontekście szczególne zadanie powinny spełniać poniższe czynniki:

1. Poczucie koherencji. Jest to względnie stała zmienna osobowościowa, która służy zachowaniu lub przywracaniu prawidłowego funkcjonowania w sferze psychicznej i społecznej w sytuacji oddziaływania różnego typu stresorów [19, s. 88]. Powszechność

czynników wywołujących napięcie psychiczne wymaga istnienia osobowościowych zasobów odpornościowych mających na celu skuteczne przeciwstawianie się negatywnym skutkom doświadczanego napięcia psychicznego [2, s. 211; 36, s. 59–62; 33, s. 91; 19, s. 86]. Odpornościowe znaczenie poczucia koherencji uzasadnia przyjęcie założenia, że słabe nasilenie tej zmiennej powinno w istotny sposób wpływać na kształtowanie problemów w osobowościowej orientacji aksjologicznej [2, s. 212–213; 36, s. 59–62].

2. Doświadczanie kryzysu wartościowania. Proces wartościowania polega na tym, że w określonych sytuacjach jednostka uważa, iż może osiągnąć określony cel w wyniku konkretnych starań. Jeśli wartość „przy puszczenia” jest wystarczająco silna, to zostaje podjęty zamiar realizacji określonych zachowań dostosowanych do osiągnięcia celu w danych okolicznościach, zgodnie z subiektywną normą zachowań dostosowaną do kontekstu i posiadanych kompetencji [14, s. 5; 28, s. 4]. Opisany mechanizm stanowi przesłankę do stwierdzenia, że motywacja działań osoby zdrowej psychicznie może być trafnie wyjaśniona w oparciu o jej sposób wartościowania [7, s. 447].

Jak już zauważono, niski poziom poczucia koherencji u przestępców karanych sankcjami izolacyjnymi może doprowadzić do kryzysu wartościowania [28, s. 4–5].

Objawy tego kryzysu mogą polegać na:

- trudnościach w porządkowaniu posiadanych wartości w hierarchię;
- dokonywaniu znaczących przekształceń w preferowanych wartościach;
- braku integracji procesów poznawczych, afektywnych i motywacyjnych składających się na proces wartościowania;
- problemach w dokonywaniu wyborów na podstawie wewnętrznych standardów;
- poczuciu życia niezgodnie ze swoim systemem wartości [28, s. 5–7].

Wymienione powyżej objawy kryzysu wartościowania przekładają się w dużej mierze na trudności w funkcjonowaniu psychospołecznym – m.in. na spostrzeganie niewielkiego wsparcia społecznego i na preferowanie destrukcyjnych sposobów radzenia sobie z występującymi trudnościami [29, s. 169].

3. Spostrzeganie wsparcia społecznego. Pozytywna rola innych ludzi w rozwiązywaniu doświadczanych problemów jest tym większa, im bardziej pomoc jest trafna i oczekiwana oraz im bardziej osoba dostrzega związek między korzystną zmianą własnej sytuacji a pozytywnymi wzmocnieniami ze strony innych [5, s. 78; 17, s. 204; 33, s. 98–99]. Przedstawiona zależność decyduje o tym, że pomoc ze strony otoczenia może mieć dla jednostki charakter ogólnie uodparniający i (lub) buforowy [5, s. 78]. Rola uodparniająca polega na tym, że spostrzegana pomoc informacyjna,

emocjonalna, instrumentalna czy rzeczowa prowadzi często do powiększania indywidualnych zasobów zaradczych w różnego rodzaju sytuacjach życiowych. Natomiast buforowe znaczenie wsparcia społecznego polega na ochronie jednostki przed występowaniem patologii na poziomie funkcjonowania fizjologicznego, psychicznego i (lub) społecznego [32, s. 26, 33, s. 101–102].

4. Sposoby radzenia sobie za stresem. Proces zaradczy można uznać za efektywny, jeśli prowadzi on do trwałego i konstruktywnego rozwiązania problemu, a jednocześnie do pozytywnych emocji. Studia empiryczne nie wskazują jednoznacznie, jaki styl zaradczy jest najbardziej skuteczny w pokonywaniu stresu. Wyniki części badań skłaniają do wniosku, że efektywność stylu zaradczego zależy od kontekstu sytuacyjnego, natomiast inne wskazują, że nawet przy uwzględnieniu okoliczności styl zorientowany na rozwiązanie problemu ma większy walor przystosowawczy niż sposoby ucieczkowo-unikowe lub emocjonalne [11, s. 488; 31, s. 549]. Część autorów wyraża również pogląd, że pokonywanie trudności przy pomocy emocji często wiąże się z nieskutecznym sposobem gospodarowania wewnętrznymi zasobami zaradczymi, co zwiększa ryzyko nasilenia napięcia [36, s. 49–51].

Wspomniane prawidłowości uzasadniają poszukiwanie zależności przyczynowych między funkcjonowaniem różnych wymiarów osobowości (poczuciem koherencji, doświadczaniem kryzysu wartościowania, poczuciem wsparcia społecznego, stylami radzenia sobie ze stresem) a przystosowaniem przestępców karanych sankcjami izolacyjnymi. Poszukiwania zależności w tej dziedzinie na podstawie wyników analiz empirycznych zostaną zaprezentowane w dalszej części artykułu.

2. Metodologia badań własnych

W ramach badań własnych postawiono następujące pytanie badawcze: „jakiego typu zależności zachodzą między wybranymi wymiarami osobowości a poziomem readaptacji karanych przestępców?”.

2.1. Osoby badane

Badaną grupę stanowiło 296 mężczyzn karanych sankcjami izolacyjnymi. Prowadzone analizy miały dwojaki charakter. Pierwszy sposób polegał na dotarciu do skazanych mężczyzn, którzy byli w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Badania prowadzono w trzech jednostkach penitencjarnych na terenie Lubelskiego Inspektoratu Służby Więziennej: 1. w zakładzie karnym typu zamkniętego w Zamościu przeznaczonym dla mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy, 2. w jednostce typu zamkniętego w Cheł-

mie przeznaczonych dla mężczyzn pierwszy raz skazanych i dla recydywistów penitencjarnych, 3. w zakładzie karnym typu zamkniętego i półotwartego dla recydywistów penitencjarnych we Włodawie. Do analiz empirycznych zakwalifikowano wyniki 160 mężczyzn przebywających w zakładach karnych.

Drugi sposób prowadzenia badań polegał na poszukiwaniu na terenie całej Polski mężczyzn, którzy przebywali na wolności przynajmniej 2 lata od zakończenia ostatniego pobytu w zakładzie karnym. Nie zastosowano górnej granicy czasu przebywania na wolności ze względu na założenie, że dłuższa remisja zmniejsza prawdopodobieństwo powrotu do przestępstwa. Czas pobytu na wolności w całej grupie byłych więźniów rozkładał się w miarę proporcjonalnie – minimalny czas remisji (2 lata) występował u ok. 1/4 badanych (24,3%), u ponad 1/3 grupy (34,6%) okres ten wahał się między 3 a 5 latami, ok. 1/5 uczestników (17,6%) przebywała na wolności od 5 do 10 lat, a u ok. 1/4 badanych (23,5%) – remisja wynosiła ponad 10 lat.

Kwalifikowanie do grupy byłych więźniów przez kuratorów sądowych i pracowników socjalnych odbywało się na podstawie dokumentacji sądowej lub zapisów prowadzonych przez instytucje pomocy społecznej. Natomiast selekcja dokonywana przez członków ruchu AA wynikała ze znajomości historii życia osób badanych. Analizy przeprowadzone podczas ich przebywania na wolności posłużyły do wyselekcjonowania 136 uprzednio karanych osób.

Zarówno w zakładzie karnym, jak i na wolności w doborze badanej grupy uwzględniono dwa dodatkowe kryteria – powrót do przestępstwa i rodzaj popełnionych czynów karalnych.

Charakteryzując badane osoby pod względem powrotu do przestępstwa należy zauważyć, że połowa badanej grupy (49,4%) to osoby jednokrotnie izolowane. Część z nich była w trakcie odbywania kary (grupa aktualnych więźniów), a część odbywała ją w przeszłości (zbiorowość byłych skazanych). Natomiast druga połowa uczestników prowadzonych analiz (50,6%) to osoby wielokrotnie karane, które albo przebywały w zakładzie karnym, albo przebywały na wolności po zakończeniu wykonywania ostatniej sankcji izolacyjnej. Liczba dotąd odbytych kar pozbawienia wolności wśród recydywistów penitencjarnych miała proporcjonalny charakter i wynosiła: 18,2% badanych – dwie, 14,2% – trzy, a 18,2% – więcej niż trzy.

W selekcjonowaniu osób badanych uwzględniono również rodzaj popełnionego przestępstwa. W testowanej grupie znaleźli się sprawcy czynów o charakterze agresywnym i sprawcy przestępstw nieagresywnych. Wśród osób popełniających przestępstwa agresywne dominowali sprawcy rozbojów (50%) i pobić (41,2%), w tym również pobić ze skutkiem śmiertelnym (7,4%). Niewielki odsetek badanych to osoby karane za przemoc fizyczną

wobec członków rodziny (12,3%) i za zabójstwa (4,7%). W grupie wyselekcjonowanej ze względu na sprawstwo czynów nieagresywnych dominowali sprawcy kradzieży (56,6%) i włamań (41,9%); mniejszy odsetek badanych to osoby karane za oszustwa (20,9%), paserstwo (4%) i przestępstwa gospodarcze (3,4%).

Wypełnianie kwestionariuszy – zarówno przez byłych, jak i aktualnych więźniów – miało indywidualny charakter, odbywało się w obecności osoby nadzorującej, było także poprzedzone informacją dotyczącą celu prowadzonych analiz i sposobu wypełniania ankiet.

2.2. Techniki pomiaru testowanych zmiennych

Do pomiaru poziomu readaptacji wykorzystano Test Zdań Niedokończonych (RISB) J. Rottera, który stanowi narzędzie określające subiektywny poziom przystosowania osoby wymiarze intrapsychoznym i interpersonalnym, co w konsekwencji decyduje o potencjale readaptacyjnym karanych przestępców [21, s. 114–115; 33, s. 89]. Za wskaźnik tego potencjału przyjęto wynik ogólny (WO) w teście RISB. Wskaźnik ten stanowi sumę punktów uzyskanych we wszystkich zdaniach niedokończonych, przy czym wyższy wynik oznacza niższe możliwości przystosowawcze. Analiza statystyczna wyników WO w badanej grupie wykazała, że mają one charakter rozkładu normalnego: $K-S(296) = 0,05$; $p < 0,2$.

Do badania poczucia koherencji posłużył Kwestionariusz Orientacji Życiowej SOC-29 A. Antonovsky'ego. Metoda składa się z 29 itemów. Hierarchiczna analiza czynnikowa ujawniła istnienie ogólnego czynnika w umiarkowanym stopniu obciążającego prawie wszystkie pozycje metody, co stanowi przesłankę do uznania wyniku ogólnego, jaki osoba badana uzyskuje w kwestionariuszu, za trafny wskaźnik poczucia koherencji [42, s. 304]. Metoda zawiera również 3 skale służące do pomiaru części składowych koherencji: poczucia zrozumiałości (11 pozycji), zaradności (10) i sensowności (8). Współczynniki zgodności wewnętrznej α -Cronbacha uzyskane w 11 różnych badaniach wahały się od 0,84 do 0,93 [1, s. 84–85].

Do badania trudności w funkcjonowaniu osobowościowej orientacji aksjologicznej został zastosowany Kwestionariusz do Badania Kryzysu w Wartościowaniu KKW P. Olesia. Metoda jest przeznaczona do analizy trudności w procesie wartościowania u osób zdrowych psychicznie [28, s. 3]. KKW składa się z 25 pozycji, w tym z 24 o charakterze diagnostycznym. Badanie ma na celu uzyskanie rezultatu ogólnego (nasilenia kryzysu w wartościowaniu) oraz wyników w 4 skalach, które mierzą główne objawy tego kryzysu [28, s. 8–9]: trudności w hierarchizowaniu systemu wartości (7 pozycji), poczucie zagubienia wartości (6), dezintegracji wartościowania (6) oraz niezrealizowania wartości (5). Poziom doświadczanego kryzysu wartościowania uzyskuje się poprzez

dodanie punktów za odpowiedzi dotyczące wszystkich diagnostycznych pozycji, natomiast wyniki w wymienionych powyżej skalach stanowią sumę punktów z pozycji przyporządkowanych wyodrębnionym objawom kryzysu wartościowania. Rzetelność kwestionariusza mierzona współczynnikiem zgodności wewnętrznej α -Cronbacha wynosi 0,90 dla wyniku ogólnego oraz od 0,76 do 0,73 dla poszczególnych skal [28, s. 21–22].

Częstotliwość korzystania z różnego rodzaju środków odurzających została zmierzona poprzez zastosowanie pierwszej części kwestionariusza Maudsley Addiction Profile MAP J. Marsdena [5, 22]. Wskaźnik nasilenia używania środków uzależniających stanowi wynik zsumowania częstotliwości przyjmowania 10 rodzajów środków chemicznych. Rzetelność MAP mierzona metodą test-retest w okresie 14 dni wskazała, że współczynniki korelacji dla poszczególnych części metody wahały się od 0,68 do 0,98 [15, s. 12].

Kwestionariusz Oceny Wsparcia Społecznego I. Niewiadomskiej wykorzystano do badania częstotliwości korzystania z pomocy dwóch kategorii podmiotów opiekuńczych: 1. osób mogących udzielać wsparcia (matki, ojca, rodzeństwa, krewnych, narzeczonej bądź małżonki, kolegów, nauczycieli, księży, innych ludzi); 2. instytucji pomocowych (m.in. szkoły, parafii, gminy, innych ośrodków). Współczynnik zgodności wewnętrznej α -Cronbacha uzyskany w wyniku przebadania grupy liczącej 296 osób wyniósł 0,80.

Kwestionariusz Radzenia Sobie ze Stresem CISS N. Endlera i J. Parkera składa się z 48 stwierdzeń dotyczących różnych zachowań podejmowanych w sytuacjach dużego napięcia psychicznego. Pozycje testowe dzielą się na 3 skale, które dotyczą: 1. stylu skoncentrowanego na zadaniu (16 pozycji); 2. stylu skoncentrowanego na emocjach (16); 3. stylu skoncentrowanego na unikaniu (16) [6, s. 17; 37, s. 16–17]. Współczynniki zgodności wewnętrznej α -Cronbacha, uzyskane dla trzech grup, osiągnęły następujące wartości: 0,82–0,88 dla skali „styl zadaniowy”; 0,82–0,88 w odniesieniu do stylu emocjonalnego; 0,74–0,78 w kategorii „styl unikowy” [37, s. 26–27; 39, s. 201].

2.3. Sposób statystycznego opracowania wyników

Do poszukiwania odpowiedzi na postawione pytanie badawcze wykorzystano analizę ścieżek (ang. path analysis). Metoda ta jest wykorzystywana do testowania związków przyczynowych między zmiennymi uwzględnionymi w modelu. Stosowanie analizy ścieżek składa się z trzech etapów: 1. narysowania na podstawie przesłanek teoretycznych diagramu powiązań (ścieżek); 2. obliczenia współczynników ścieżek (efektów bezpośrednich); 3. ustalenia efektów pośrednich [8, s. 599].

3. Uzyskane wyniki badań

Na podstawie przesłanek teoretycznych testowano model składający się z sześciu ścieżek, które mogą doprowadzić do ustalenia trudności przystosowawczych przestępców karanych sankcjami izolacyjnymi.

1. ścieżka: założono wpływ niskiego poczucia koherencji na wzrost siły kryzysu wartościowania, co w bezpośredni sposób powinno skutkować trudnościami przystosowawczymi karanych przestępców.

2. ścieżka: przyjęto, że niewielkie nasilenie poczucia koherencji prowadzi do wzrostu siły kryzysu wartościowania, co może przekładać się na częstsze używanie substancji psychoaktywnych (unikowej strategii zaradczej), a w konsekwencji na trudności przystosowawcze osób karanych sankcjami izolacyjnymi.

3. ścieżka: istnieje duże prawdopodobieństwo, że niski poziom koherencji doprowadza do silnego kryzysu osobowościowej orientacji aksjologicznej. Tego rodzaju doświadczenie warunkuje natomiast spostrzeganie niewielkiego wsparcia społecznego. Przedstawiona wiązka czynników osobowości prowadzi zaś do zaburzeń w procesie adaptacji u karanych sprawców przestępstw.

4. ścieżka: przypuszcza się, że istnieje istotny związek przyczynowy między następującymi wymiarami osobowości: a) niski poziom koherencji warunkuje wzrost siły kryzysu wartościowania; b) problemy w sferze wartościowania wpływają na zmniejszenie częstotliwości stosowania zadaniowego stylu zaradczego (ścieżka 4); c) niski poziom zadaniowego stylu radzenia sobie warunkuje trudności adaptacyjne aktualnych i byłych więźniów.

5. ścieżka: założono wpływ niskiego poczucia koherencji na zwiększenie siły kryzysu wartościowania, który przekłada się na wysoką częstotliwość występowania emocjonalnego stylu zaradczego, w następstwie czego dochodzi do nieprzystosowania przestępców karanych pozbawieniem wolności.

6. ścieżka: przyjęto też przypuszczenie, że niewielkie natężenie koherencji wpływa na nasilenie osobowościowego kryzysu aksjologicznego, co pośrednio prowadzi do wzrostu częstotliwości występowania unikowego stylu zaradczego, a w ostateczności do problemów adaptacyjnych karanych sprawców przestępstw.

Na podstawie przeprowadzonej analizy ścieżek można stwierdzić, że zaznaczają się istotne związki przyczynowe między zmiennymi, które zostały wyodrębnione w ramach 1. ścieżki. Mianowicie empirycznie został potwierdzony związek polegający na tym, że niski poziom poczucia koherencji warunkuje doświadczanie kryzysu w wartościowaniu, co z kolei bezpośrednio przyczynia się do wzrostu problemów przystosowawczych u przestępców karanych sankcjami izolacyjnymi.

Nie potwierdziły się natomiast zależności, w których kryzys wartościowania w sposób pośredni przyczynia się

do nieprzystosowania sprawców przestępstw. Przedstawiony wniosek uzasadniają następujące prawidłowości:

- w ramach 2. ścieżki zaznaczył się istotny związek między zwiększeniem używania substancji psychoaktywnych i niedostosowaniem osób karanych sankcjami izolacyjnymi. Natomiast nie zaznaczył się wpływ kryzysu wartościowania na wzrost częstotliwości używania substancji uzależniających;
- w obszarze 3. ścieżki zaistniał wpływ niewielkiego wsparcia społecznego na wzrost trudności przystosowawczych u aktualnych i byłych więźniów. Nie stwierdzono zaś zależności między doświadczaniem kryzysu wartościowania a poziomem odczuwanej pomocy ze strony otoczenia;
- na 4. ścieżce zauważono, że nieprzystosowanie osób popełniających przestępstwa jest generowane przez niskie nasilenie zadaniowego stylu zaradczego, ale jednocześnie kryzys w osobowościowej orientacji aksjologicznej nie wpływa na nasilenie tego stylu zaradczego w testowanej grupie;
- nie zaznaczają się istotne związki przyczynowe w grupie karanych przestępców ani między nasileniem kryzysu wartościowania a poziomem emocjonalnego stylu zaradczego, ani między preferencją tego stylu a doświadczanymi trudnościami adaptacyjnymi (ścieżka 5.);
- dla 6. ścieżki charakterystyczny jest istotny wpływ doświadczanego kryzysu wartościowania na wzrost natężenia unikowego stylu zaradczego przy jednoczesnym braku determinowania trudności adaptacyjnych poprzez wysoki poziom tego stylu.

4. Wnioski końcowe

Wyniki badań własnych wskazały na istnienie zależności przyczynowej między trzema wymiarami funkcjonowania karanych sprawców przestępstw: niski poziom poczucia koherencji przyczynia się do dużego natężenia kryzysu wartościowania, co w konsekwencji prowadzi do problemów o charakterze przystosowawczym.

Przedstawiona prawidłowość potwierdza zatem stanowisko, że u podstaw problemów przystosowawczych aktualnych bądź byłych więźniów znajduje się niskie nasilenie czynników konstytuujących poczucie koherencji – zrozumiałości, zaradności i sensowności. Niewielkie natężenie zrozumiałości sprawia, że osoba doświadcza trudności w interpretowaniu informacji dotyczących otaczającego świata i atrybutów sytuacji, w jakiej się znalazła. Niska zrozumiałość prowadzi przede wszystkim do tego, że człowiek ma niewielkie możliwości w zakresie przewidywania, planowania działań i opracowania strategii zaradczych w różnego rodzaju okolicznościach życiowych [2, s. 215].

Niewielkie możliwości zaradcze decydują o tym, że jednostka w minimalnym stopniu przekształca niekorzystne dla siebie sytuacje, spostrzega małą liczbę strategii w repertuarze zaradczym oraz nie potrafi ich elastycznie stosować, co w efekcie prowadzi do bierności i niedużej sprawności życiowej [1, s. 132–145].

Niski poziom poczucia sensowności skutkuje tym, że osoba w niewielkim stopniu dąży do określania i realizacji celów rozłożonych w dłuższych odcinkach czasu. Przedstawiona prawidłowość prowadzi do dwóch niekorzystnych skutków. Pierwszy z nich polega na tym, że człowiek koncentruje się przede wszystkim na celach wymagających natychmiastowego zaspokojenia, zaś drugi – na istnieniu niewielkiej liczby sytuacji, które stanowią dla niego wyzwanie do działania [2, s. 217–219; 10; 27].

Niski poziom koherencji (konstytuowany przez wspomniane czynniki) często przekształca się w silne zaburzenia w osobowościowym systemie wartościowania. Kryzys w tej dziedzinie może charakteryzować się różnymi objawami. Do najbardziej typowych oznak należy to, że dana osoba nie potrafi określić wartości naczelnej w systemie własnych dążeń, co w konsekwencji prowadzi do chaosu aksjonormatywnego, do konfliktu między wartościami preferowanymi przez osobę lub też do porzucenia dotychczas uznawanych wartości i norm postępowania.

Do symptomów kryzysu wartościowania może należeć również tłumienie organizmicznego procesu wartościującego (ang. *organismic valuing process*) polegające na tym, że ta osoba składa deklaracje poznawcze w procesie wartościowania, ale równocześnie ma do nich negatywny stosunek emocjonalny i nie angażuje się w ich realizację.

Następną oznaką kryzysu w analizowanej sferze mogą być trudności w ocenianiu i dokonywaniu wyborów na podstawie wewnętrznych standardów. Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest to, że system aksjologiczny przestaje pełnić funkcje regulacyjne w stosunku do postępowania człowieka.

Ostatnim objawem kryzysu w systemie aksjonormatywnym może być poczucie zagubienia wartości, które zazwyczaj wynika z uświadomienia sobie przez człowieka rozbieżności między standardami wewnętrznymi a własnym postępowaniem [28, s. 5–7].

Konsekwencją przedstawionego ciągu uwarunkowań (niskiego poczucia koherencji doprowadzającego do kryzysu wartościowania) są problemy przystosowawcze przestępców karanych sankcjami izolacyjnymi. Analizy empiryczne wskazują, że zarówno w populacji aktualnych, jak i byłych więźniów, istnieje duża grupa osób, które doświadczają silnych problemów przystosowawczych w różnych sferach funkcjonowania – m.in. w dziedzinie rodzinnych i pozarodzinnych relacji interpersonalnych, realizowania celów osobistych, stosunku

do prospołecznych wartości, akceptacji własnej osoby czy natężenia wewnętrznych problemów. Warto również podkreślić, że wśród przestępców karanych sankcjami izolacyjnymi istnieją osoby, których problemy adaptacyjne koncentrują się przede wszystkim wokół zablokowania motywacji ukierunkowanej na realizację osobistych celów [25, s. 341; 27, s. 369].

Podsumowując przedstawione rozważanie, należy też stwierdzić, że uzyskane wyniki badań potwierdzają zasadność podejścia humanistycznego w kryminologii, które przyjmuje za podstawę analiz wizję człowieka wybierającego: *homo eligens*. Przestępstwo w takim ujęciu – podobnie jak inne akty sprawcze człowieka – stanowi wynik autonomii jednostki [32, s. 219; 41, s. 24]. Decyzja o zaniechaniu czynu zabronionego jest związana z przebiegiem procesów psychicznych, które zaczynają się w chwili, gdy podmiot uświadomi sobie, że czegoś nie można robić. Ścierają się tu racje przemawiające za planowanym wyborem i argumenty przeciwne – przede wszystkim ocena wartości celu, określenie prawdopodobieństwa przewidywanych skutków (pozytywnych i negatywnych) oraz świadomość poniesionych kosztów, czyli zmienne osobowościowe związane z działalnością intencjonalną – m.in. poczucie koherencji i poziom doświadczanego kryzysu wartościowania [3, s. 97; 9, s. 726–727; 14, s. 156; 23, s. 21; 41, s. 57].